فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی
ویژه‌نامه کارنامه اقتصادی دولت
سال یکم، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۲، صفحات ۲۷۲- ۲٤۱

کارکردهای نظام بانکی و اجرای سیاست‌های اصل ٤٤ قانون اساسی در دولت‌های نهم و دهم

محمد پاریزی
معاون امور بانکی، بیمه و نظارت بر اجرای قانون سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی

اجرای صحیح برنامه‌های مهم و اساسی دولت‌ها عمدتاً متکی به داشتن نهادهای پولی و مالی مقتدر و کارامد است. کارکردهای اصلی نظام بانکی، خلق پول، واسطه‌گری مالی، تجهیز منابع و اعطاء تسهیلات است. سیستم بانکی کشور به‌خصوص در سال‌های اخیر، نقش عمده‌ای در توسعه و سازندگی کشور داشته است که در مقاله حاضر به برخی از مهم‌ترین رویکردها و سیاست‌ها طی دوره هشت‌ساله اشاره شده است.بازتعریف اصل ٤٤ قانون اساسی در قالب سیاست‌های کلی ابلاغی این اصل از پایه‌ای‌ترین سیاستگذارهای اقتصادی کشور محسوب می شود. با اجرای این سیاست‌ها در چارچوب مقررات ساختارها و نهادهای پیش‌بینی شده، نظم نوینی در نظام اقتصادی کشور برقرار شده است. بازنگری در قلمرو فعالیت هریک از سه بخش اقتصادی دولتی، خصوصی و تعاونی، خروج دولت از فعالیت‌های تصدی‌گری اقتصاد و بسترسازی حضور بخش‌های غیردولتی در تمام عرصه‌های اقتصادی، واگذاری گسترده بنگاه‌های بزرگ دولتی و در نهایت بهبود محیط کسب و کار از محوری‌ترین رویکردهای این سیاست‌ها است که این بخش از مقاله نیز به تبیین اقدامات مهم ناشی از سیاست‌های مذکور با رویکردهای مورد اشاره می پردازد.

طبقه‌بندی JEL: G21.
واژه‌های کلیدی: سپرده، تسهیلات، طرح تحول نظام بانکی، بانکداری الکترونیک.

* تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۲/۱۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۳/۱۲

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

۱. مقدمه

براساس سند چشم‌انداز بیست‌ساله کشور، ایران باید در پایان ۲۰سال به قدرت اول اقتصادی منطقه تبدیل شود. این هدف محقق نخواهد شد مگر این‌که از نظام‌های کارامد و موفق پولی و مالی برخوردار باشیم تا بازارهای پول و سرمایه، موتور محرکه اقتصاد برای نیل به قله‌های موفقیت شوند.

بدیهی است اجرای صحیح برنامه‌های مهم و اساسی دولت‌ها عمدتاً متکی بر نهادهای پولی و مالی کشور است که برای رسیدن به این اهداف، بایدهای زیادی پیش‌رو داریم که از مهم‌ترین آنها داشتن نهادهای پولی و مالی مقتدر و کارامد است. نهاد پولی باید منابع مالی را به خوبی به جریان بیاندازد و نیاز کلیه واحدها را تأمین نماید. از طرف دیگر، پیچیدگی و تنوع خدمات مالی و پیشرفت‌های تکنیکی و الکترونیکی در چند سال اخیر، صنعت مالی کشور را با رقابتی سخت روبه‌رو ساخته است. بنابراین چاره‌ای جز افزایش کارامدی نهادهای پولی و مالی کشور و نیز کاهش هزینه‌ها نداریم.

بدون شک بانک‌ها به‌عنوان مهم‌ترین نهاد پولی کشور نقش بسزایی در حرکت چرخ‌های اقتصادی ازطریق تأمین و تجهیز منابع مالی دارند. از این‌رو همه تلاش نظام بانکی این است که با استفاده از پتانسیل، امکانات و ظرفیت‌های موجود، ضمن جذب و تخصیص بهینه منابع مالی جهت سرمایه‌گذاری در واحدهای اقتصادی تا حد امکان به رشد و توسعه اقتصادی کشور نیز کمک شود.

نظام بانکی کشور از طریق ایجاد ساز و کار خلق پول، تجهیز پس‌اندازها و کنترل نقدینگی، تدارک ابزار پرداخت جهت تأمین مالی واحدهای اقتصادی و کمک به ایجاد تعادل در بخش خارجی بر عملکرد کل اقتصاد تاثیرگذار است. علاوه بر موارد فوق، در سال‌های اخیر تلاش شده است تا حد امکان سیاستگذاری‌ها در راستای جهت‌دهی به‌سوی ساماندهی وضعیت اقتصادی کشور و نیز توسعه اقتصادی انجام شود. به‌همین منظور سیستم بانکی کشور با پرداخت تسهیلات ویژه نظیر طرح مسکن مهر، توجه ویژه به بخش‌های تولیدی و ایجاد ظرفیت‌های جدید اقتصادی، نقش برجسته‌ای در توسعه و سازندگی کشور داشته و در راستای سیاست عدالت‌محوری دولت نهم و دهم به‌عنوان یکی از ابزارهای اصلی کمک به محرومین و استان‌های کمترتوسعه‌یافته کشور عمل کرده است. این مقاله در دو بخش تهیه شده است. در بخش اول مهم‌ترین رویکردها و سیاست‌ها طی دوره ۸ساله در حوزه نظام بانکی و در بخش دوم دستاوردهای مهم دولت نهم و دهم در حوزه اصل ۴۴ قانون اساسی مطرح خواهد شد.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

۲. مهم‌ترین رویکردها و سیاست‌ها طی دوره هشت‌ساله

۲-۱. طرح تحول نظام بانکی

محورهای اصلی طرح تحول نظام بانکی

- توجه به نقش واسطه‌گری بانک‌ها
- منطقی کردن نرخ سود تسهیلات بانکی(کاهش نرخ سود)
- کاهش هزینه‌های بانک‌ها
- شفافیت عملکرد نظام بانکی
- بهبود شیوه‌های نظارت بر عملکرد بانک‌ها
- گسترش بانکداری الکترونیک
- توسعه بانکداری مبتنی بر قرض‌الحسنه
- اصلاح قوانین بانکی
- حمایت از بنگاه‌های کوچک و متوسط
- تقویت حوزه‌های بین‌المللی بانک‌ها
- استفاده بهینه بانک‌ها از ظرفیت‌های ذخایر ارزی
- حمایت بانک‌ها از امور تولیدی(تولیدمحوری بانک‌ها)
- توسعه بانکداری اسلامی(اجرای کامل عقود اسلامی)
- از حبس خارج کردن دارایی بانک‌ها

۲-۲. تشکیل کارگروه تحول رفتاری نظام بانکی

کارگروه تحول رفتاری نظام بانکی با هدف توانمندسازی بانک‌ها، هدایت نقدینگی، تسهیل و تنوع خدمات و تحول اقتصادی تشکیل و ماحصل این کارگروه تصویب چندین آیین‌نامه بوده که عبارتند از:

- آیین‌نامه ساماندهی منابع قرض‌الحسنه مؤسسات اعتباری
- آیین‌نامه مستندسازی جریان وجوه در کشور
- آیین‌نامه نظام سنجش اعتبار
- دستورالعمل تأسیس و فعالیت بانک‌های قرض‌الحسنه و نظارت بر آنها

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

- آیین‌نامه نحوه واگذاری دارایی‌های غیر ضرور و اماکن رفاهی بانک‌ها
- آیین‌نامه وصول مطالبات سررسید گذشته، معوق و مشکوک‌الوصول مؤسسات اعتباری (ریالی و ارزی)
- آیین‌نامه رعایت شاخص‌های مالی در اعطاء تسهیلات سرمایه در گردش به اشخاص حقیقی و حقوقی توسط بانک‌های دولتی
- آیین‌نامه نظام بانکداری الکترونیکی

ضمناً پیش‌نویس آیین‌نامه‌های زیر نیز تهیه و برای تصویب به هیأت محترم دولت ارسال شده است:

- آیین‌نامه اجرایی قانون تسهیل اعطاء تسهیلات بانکی و کاهش هزینه‌های طرح و ...
- آیین‌نامه تقویت نظارت بانک مرکزی بر بانک‌ها
- آیین‌نامه تقویت سازمان حسابرسی
- آیین‌نامه توسعه همکاری با دستگاه قضایی

۲-۳. تشکیل کارگروه تحول ساختاری نظام بانکی

همچنین کارگروه تحول ساختاری نظام بانکی با اهداف زیر تشکیل گردید:

- تحلیل وضعیت موجود
- حرکت از وضعیت موجود به وضعیت مطلوب
- طراحی چارچوب جدید الگوی بانکداری
- زمانبندی اجرای تحول ساختاری بانک‌ها

۳. تشکیل نهادهای پولی و مالی جدید

اقتصاد رو به پیشرفت ایران اقتضاء می‌نمود که نظام بانکی کشور هرچه سریع‌تر با بهره‌گیری از نهادهای نوین بانکی از حالت سنتی به حالت پیشرفته تغییر شکل دهد تا از این طریق بتواند علاوه‌بر پاسخگویی هر چه بهتر به درخواست متقاضیان تسهیلات، به‌صورت مکانیزه با برخورداری از نهادهایی چون بانک جامع اطلاعات مشتریان، شرکت مشاوره رتبه‌بندی اعتباری ایران، کانون مشاوران اعتباری و سرمایه‌گذاری

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

بانکی و ... نسبت به تقویت نظارت بر اعطاء تسهیلات، تعیین ریسک اعتباری مشتریان، برون‌سپاری بررسی طرح‌ها با بهره‌گیری از خدمات شرکت‌های مشاوره سرمایه‌گذاری و از همه مهم‌تر شناسایی و فروش املاک مازاد خود در جهت ارتقاء توان تسهیلات‌دهی اقدام نماید.

از این‌رو با استفاده از ظرفیت مندرج در ماده (۵) قانون تسهیل اعطاء تسهیلات بانکی و کاهش هزینه‌های طرح و به‌واسطه تشکیل نهادهای فوق، نظام بانکی کشور در توزیع عادلانه و مصرف تسهیلات و حصول اطمینان از بازگشت به موقع تسهیلات تلاش نموده است.

٤. ارائه راهکارهای جدید برای تأمین مالی بخش مسکن از قبیل: گواهی سپرده، ایجاد بازار رهن ثانویه، ابزار اسلامی صکوک و ...

توسعه و تعمیق بانکداری اسلامی از طریق:

- پیگیری تشکیل و فعالیت کارگروه ایجاد مؤسسات قرض‌الحسنه
- پیگیری تشکیل و فعالیت کارگروه ساماندهی عقود مشارکتی
- پیگیری تشکیل و فعالیت کارگروه ساماندهی عقود مبادله‌ای

تقویت قدرت تسهیلات‌دهی بانک‌ها از طریق:

- واگذاری دارایی‌های مازاد بانک‌ها
- تدوین برنامه مبادله اوراق مشارکت
- تدوین برنامه مبادله بدهی دولت به بانک‌ها
- برنامه‌ریزی برای اتمام یکصد طرح نیمه تمام بانک‌ها
- برنامه‌ریزی برای تأمین سرمایه در گردش یکصد طرح در هر بانک

۵. تدوین اهداف و اجرای کامل همه سرفصل‌های بانکداری الکترونیک

نظر به لزوم توسعه بانکداری الکترونیک در کشور و همچنین با توجه به خلأهایی که در این زمینه وجود داشت، ازشهریورماه سال ۱۳۸۵ "شورای راهبری بانکداری الکترونیک" تشکیل شده است.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

٦. تشکیل کارگروه‌ها

با توجه به ضرورت ایجاد و تقویت زیرساخت‌های بانکداری الکترونیک، کارگروه‌ها در حوزه‌های برقراری خطوط ارتباطی، بانکداری متمرکز (Core Banking)، امنیت، کارت، Pos، فرهنگ‌سازی و آموزش و ... برنامه‌ریزی و تعیین اهداف نموده‌اند که خوشبختانه در تمام حوزه‌ها عملکرد نظام بانکی بسیار فراتر از اهداف تعیین شده محقق گردید.

۷. پیگیری اجرای بانکداری یکپارچه در بانک‌ها

در راستای پیگیری اجرای بانکداری یکپارچه(Core Banking) در بانک‌ها، گروهی متخصص در قالب یک برنامه فشرده نسبت به بررسی وضعیت اجرای سیستم مذکور در تمام بانک‌ها اقدام نمود (۵/۷۱۹ نفر ساعت). سپس در مرحله دوم نیز جلسات فشرده‌ای در وزارت متبوع با کلیه بانک‌ها برگزار(۶۰۰ نفر ساعت) و موضوع مورد پیگیری قرار گرفت. نهایتاً اجرای سیستم مذکور در بانک‌ها طی برنامه‌های زمانی مشخص مورد پیگیری قرار می‌گیرد.

۷-۱.پیگیری‌های صورت‌گرفته از سایر مراجع مرتبط

با عنایت به اهمیت و لزوم تعریف Core Banking و اجزاء و استانداردهای آن به‌منظور ایجاد تعریف مشترک، وحدت رویه، پرهیز از صرف هزینه های غیرهدفمند، کاهش پیچیدگی‌ها و ریسک‌های اجرایی و اجتناب از دوباره‌کاری و همچنین با توجه به سرمایه‌گذاری‌ها و هزینه‌های مترتب بر سیستم‌های بانکداری یکپارچه که براساس ماهیت آن انتظار می‌رود از طول عمر بالایی برخوردار باشد، در راستای عملیاتی نمودن سیستم بانکداری یکپارچه (Core Banking) در بانک‌ها و پیگیری مستمر برنامه زمانی پیشرفت کار، از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و مرکز فناوری اطلاعات و ارتباطات ریاست جمهوری(فاوا) طی نامه‌های جداگانه پیگیری به‌عمل آمد و مواردی به شرح زیر عنوان گردید:

- در آینده نزدیک انتظار می‌رود پس از عملیاتی شدن Core Banking در همه بانک‌ها بتوان بر مبنای استانداردهای مشترک از قبل تدوین شده، قابلیت اتصال سامانه‌های تمامی بانک‌ها به

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

یک Core بین بانکی یا حداقل به سرعت و سهولت امکان گزارشگیری یکسان از تمام سامانه‌ها وجود داشته باشد.

- از طرف دیگر با توجه به درگیر بودن شرکت‌های مختلف در نظام بانکی برای عملیاتی نمودن سیستم مذکور، موضوع نظارت بر ایجاد و فعالیت این شرکت‌ها و توجه به مسائل امنیتی و احراز صلاحیت شرکت‌های ارائه‌دهنده خدمات از اهمیت ویژه ای برخوردار است.

۸. تشکیل کمیته خصوصی‌سازی بانک‌ها و بیمه‌ها در اجرای قانون اصل ٤٤ قانون اساسی

پس از ابلاغ قانون اصل ۴۴، بانک‌های ملت، تجارت و صادرات ایران در زمره بانک‌های قابل واگذاری قرار گرفتند که با توجه به ماهیت و متفاوت بودن واگذاری این بانک‌ها با بقیه شرکت‌های دولتی، کمیته خصوصی‌سازی بانک‌ها زیر نظر معاونت متبوع و با حضور نمایندگان بانک‌های مذکور، سازمان بورس و سازمان خصوصی‌سازی تشکیل و مقدمات واگذاری بانک‌ها از جمله شفافیت صورت‌های مالی، تغییر اساسنامه و حتی تهیه آیین‌نامه‌های مورد نیاز پس از خصوصی‌سازی را با بهره‌گیری از تجارب دنیا در امر خصوصی‌سازی بانک‌ها فراهم نمود.

۸-۱. تشکیل شورای عالی مبارزه با پولشویی در اجرای قانون مبارزه با پولشویی

بلافاصله پس از ابلاغ قانون مبارزه با پولشویی، تمهیدات و بسترسازی‌های لازم به‌منظور اجرای قانون و تشکیل دبیرخانه شورایعالی مبارزه با پولشویی انجام و پیش‌نویس چندین آیین‌نامه مورد نیاز نیز تهیه شد. نتیجه این اقدامات منجر به تشکیل چندین جلسه شورایعالی و نهایتاً ایجاد دبیرخانه مذکور گردید.

۹. تشکیل کمیته هماهنگی اقتصادی جهت مقابله با تحریم‌های بیگانگان علیه نظام بانکی، شناسایی و فروش املاک مازاد بانک‌ها

به‌لحاظ بانک‌محور بودن اقتصاد ایران و کمبود منابع بانکی و انتظاراتی که بخش‌های مختلف اقتصادی از نظام بانکی کشور دارند، ایجاب می‌نمایدکه بانک‌ها نسبت به تدوین استراتژی مناسب از جمله شناسایی و واگذاری دارایی‌های مازاد خود اقدامات نمایند.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

به منظور اجرای این مهم، شناسایی املاک مازاد بانک‌ها از سال ۱۳۸۷ تـاکنون در دسـتور کار وزارت متبوع و نظام بانکی کشور قرار گرفته تا از طریق آن بتـوان منـابع لازم بـرای ارتقـاء توان تسهیلات‌دهی بانک‌ها را تجهیز نمود. تاکنون در راستای شناسایی و فروش امـلاک مـازاد بانک ها اقدامات مناسبی صورت گرفته است. از جمله: تـشکیل شـرکت فـروش امـلاک مـازاد بانک‌ها و معرفی شرکت به بانک‌ها برای برون‌سپاری فروش املاک مازاد و همچنین واگـذاری املاک مازاد بانک‌ها از طریق شرکت‌های خصوصی دیگر.

۱۰. تحولات عمده حوزه بانکی طی دوره هشت‌ساله

- برنامه‌ریزی به‌منظور توسعه بانکداری الکترونیک
- پرداخت تسهیلات به طرح مسکن مهر
- راه‌اندازی مرکز مبادلات ارزی به‌منظور ساماندهی تخصیص ارز به متقاضیان در پی نوسانات نرخ ارز در کشور
- واگذاری بانک‌های مشمول واگذاری به بخش غیردولتی در اجرای قانون اصل ۴۴
- تهاتر بدهی‌های دولت به نظام بانکی
- به‌روزرسانی دستورالعمل‌های ناظر بر فعالیت بانک‌ها با تأکید بر بهبود شفافیت صورت‌های مالی

۱۱. تحلیل عملکرد شاخص‌های کلیدی حوزه (کمی و کیفی) طی دوره هشت‌ساله

کل تسهیلات بانک‌ها

تسهیلات اعطایی بانک‌ها از اسفندماه سال ۱۳۸۴ لغایت اسفندماه ۱۳۹۱ به‌طور میانگین ۲۴ درصد رشد داشته که این شاخص در سال ۱۳۸۹ بیشترین رشد را داشته است (۳۵ درصد رشد).

جدول ۱. مانده کل تسهیلات بانک‌های دولتی و بانک‌هایی که دولت در آنها سهام دارد از اسفندماه ۱۳۸۴ الی اسفندماه ۱۳۹۱

(ارقام: میلیارد ریال)

نام بانک	مانده اسفند ۸۴	سهم از کل	مانده سال ۸۵	سهم از کل	درصد تغییر	مانده سال ۸۶	سهم از کل	درصد تغییر	مانده اسفند ۸۷	سهم از کل	درصد تغییر	مانده اسفند ۸۸	سهم از کل	درصد تغییر	مانده اسفند ۸۹	سهم از کل	درصد تغییر	مانده اسفند ۹۰
جمع:	۸۰۵٬۵۵	۱۰۰	۱٬۰۸۱٬۹۸۹	۱۰۰	۳٤	۱٬٤۰۹٬۰۳۰	۱۰۰	۳۰	۱٬۵۲۰٬۲٤۷	۱۰۰	۸	۱٬۸۱۶٬۹٤۹	۱۰۰	۲۰	۲٬٤٦۰٬۰۹۲	۱۰۰	۳۵	۳٬۸٤٤٬۹۰۹

مأخذ:آمارهای پایان سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۸۴ از فصلنامه‌های بانکی و آمار سال ۱۳۹۱ از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

۱۱-۱. تسهیلات بخش‌های مختلف اقتصادی

سهم تسهیلات اعطایی بانک‌ها در بخش تولید طی سال‌های ۱۳۸۴ لغایت آذرماه ۱۳۹۱به‌طور میانگین ۶۲ درصد از کل تسهیلات را تشکیل داده است. تسهیلات اعطایی در بخش‌های مسکن، کشاورزی و صنعت و معدن طی سال‌های ۱۳۸۴ الی آذر ماه ۱۳۹۱، به‌طور متوسط و به‌ترتیب ۲۸، ۱۷ و ۱۸ درصد رشد داشته است.

جدول ۲. تسهیلات بخشی بانک‌های دولتی و بانک هایی که دولت در آنها سهام دارد* از اسفندماه ۱۳۸۴ الی آذرماه ۱۳۹۱

(ارقام: میلیارد ریال)

تسهیلات اعطایی به بخش‌ها? فصل?	مانده اسفند ۸٤	سهم از کل	مانده اسفند ۸۵	سهم از کل	مانده اسفند ۸٦	سهم از کل	مانده اسفند ۸۷	سهم از کل	مانده اسفند ۸۸	سهم از کل	مانده اسفند ۸۹	سهم از کل	مانده اسفند ۹۰	سهم از کل	مانده آذر ۹۱	سهم از کل	متوسط درصد رشد??
مسکن و ساختمان	۱۷۹,۷۱۵	۲۲	۲۳۷,۷٤۵	۲۲	۲۸٤,۳۵۷	۲۱	۳٤٦,۱۳۹	۲۳	٤۳٦,۹٦۰	۲٤	۷۳۳,۲٤	۲٦	۸۷۵,٦٦۸	۲٦	۹۹۱,۰۷۹	۲۲	۲۸
کشاورزی	۱۳۰,۹۰۲	۱٦	۱۸۵,۸۹۱	۱۷	۲۰۳,٤٤۹	۱۷	۲۵۲,٤٤۱	۱۷	۲٦۱,۳۷۱	۱٤	۳۱٦,۰۷۵	۱۳	۳٦۸,۸۷۹	۱۳	۳٤۹,۷۰۸	۱۳	۱۷
صنعت ومعدن	۲٦٤,٦٦۳	۳۳	۳۵,۷۸۸	۳۰	٤۰۲,٦٦۰	۲۹	٤۲٤,۸۰٦	۲۸	٥٤۱,۹۰۹	۳۰	٦۸۳,۰۱٦	۲۸	۷۹۱,٦۱٤	۲۸	۸۲٦,۱۹۷	۲۷	۱۸
صادرات	۲۰,٦۰٤	۳	۲۵,۳۸۹	۲	۳٤,۳۸۲	۲	۳۸,۲۱۰	۳	٤٦,۲۷۵	۳	٥٦,۰۲۳	۲	٦۱,۳٦۲	۲	٦۵,۲۷۷	۲	۱۸
بازرگانی و خدمات	۲۰۹,۲۹۱	۲٦	۳۰۷,۷۷٦	۲۸	٤٤۹,۱۳۹	۳۰	٤۵۸,٦٦۰	۳۲	٥۳۰,٤٦٤	۲۹	٦۳۱,۵٤٤	۲٦	۷٤۷,۳۷۱	۲٦	۸۱۲,۵۸۹	۲٦	۲۱
جمع :	۸۰۵,٦۵۵	۱۰۰	۱,۱۰۸,۹۸۹	۱۰۰	۱,٤۰۹,۳۰۰	۱۰۰	۱,۵۳۰,٦٤۹	۱۰۰	۱,۸۲٦,۹٤۹	۱۰۰	۲,٤٦۰,۰۹۲	۱۰۰	۲,۸٤٤,۹۰۹	۱۰۰	۳,۰۷۵,۸۵۰	۱۰۰	۲۱

*. به دلیل موجود نبودن آمار تسهیلات بخشی در مقطع پایان اسفندماه ۱۳۹۱، آمار آذرماه ۱۳۹۱ درنظر گرفته شده است.

مأخذ: آمارهای پایان سال‌های ۱۳۹۱-۱۳۸۴ از فصلنامه‌های بانکی و آمار آذرماه از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

۱۲. کل سپرده‌های بانک‌ها

کل سپرده‌های بانک‌ها از اسفندماه سال ۱۳۸۴ تا اسفندماه ۱۳۹۱ به‌طور متوسط ۲۲ درصد رشد داشته است. لازم به ذکر است سپرده‌های بانک‌ها در سال ۱۳۸۵ حدود ۳۳ درصد و بیشترین رشد را در سال‌های مورد بررسی داشته است.

جدول ۳. مانده کل سپرده‌های بانک‌های دولتی و بانک‌هایی که دولت در آنها سهام دارد از اسفندماه ۱۳۸۴ الی اسفندماه ۱۳۹۱

(ارقام: میلیارد ریال)

نام بانک	مانده اسفند ۸٤	سهم از کل	مانده سال ۸۵	سهم از کل	درصد تغییر	مانده سال ۸٦	سهم از کل	درصد تغییر	مانده اسفند ۸۷	سهم از کل	درصد تغییر	مانده اسفند ۸۸	سهم از کل	درصد تغییر	مانده اسفند ۸۹	سهم از کل	درصد تغییر	مانده اسفند ۹۰	سهم از کل	درصد تغییر	مانده اسفند ۹۱	سهم از کل	درصد تغییر	متوسط درصد تغییرات
جمع:	۸۸۷,۹۸٤	۱۰۰	۱,۱۸۲,۰٤۵	۱۰۰	۳۳	۱,٤۸۲,۱۵٤	۱۰۰	۲۵	۱,۵۵۸,۰۱۷	۱۰۰	٤	۱,۹٤۵,۲۰۲	۱۰۰	۲٦	۲,٤۹۲,۵۵۷	۱۰۰	۲۸	۲,۷۷٤,۷۱۳	۱۰۰	۱۱	۳,۵۵۷,٦۸۲	۱۰۰	۲۸	۲۲

مأخذ: آمارهای پایان سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۸۴ از فصلنامه‌های بانکی و آمار سال ۱۳۹۱ از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

۱۳. بانکداری الکترونیک

رشد ابزارهای الکترونیک در شبکه بانکی به شرح جداول زیر می‌باشد:

۱۳-۱. تعداد کارت

تعداد کارت‌های صادره از ۱۱/۸۳۷/۱۹۸ عدد در پایان سال ۱۳۸۴ به ۷۳/۵۶۵/۰۸۶ عدد در پایان سال ۱۳۸۸ رسیده است که حاکی از رشد ۵۲۱ درصدی می‌باشد. این تعداد در پایان اسفندماه ۱۳۹۱ به ۱۸۶/۰۲۴/۶۳۰ عدد بالغ گردیده که نمایانگر رشدی بالغ بر ۱۵۳ درصد می‌باشد.

جدول ۴. بررسی روند صدور کارت در بانک‌های دولتی و بانک‌هایی که دولت در آنها سهام دارد از اسفندماه ۱۳۸۴ الی اسفندماه ۱۳۹۱

نام بانک	اسفند ۸٤	سهم از کل	اسفند ۸۸	سهم از کل	درصد تغییر به سال قبل	اسفند۹۱	سهم از کل	درصد تغییر به سال قبل
جمع :	۱۱,۸۳۷,۱۹۸	۱۰۰	۷۳,٥٦٥,۰۸٦	۱۰۰	٥۲۱	۱۸٦,۰۲٤,٦۳۰	۱۰۰	۱٥۳

مأخذ :آمار بانک مرکز ی.

۱۳-۲.تعداد دستگاه خودپرداز (ATM)

تعداد دستگاه‌های خودپرداز از ۴/۳۴۳۲ دستگاه در پایان سال ۱۳۸۴ به ۱۵/۰۸۹ دستگاه در پایان سال ۱۳۸۸ رسیده که حاکی از رشد ۲۴۷ درصدی می‌باشد. همچنین این تعداد در پایان اسفندماه ۱۳۹۱ به ۲۵/۲۱۳ دستگاه بالغ گردیده که نمایانگر رشدی بالغ بر ۶۷ درصد می‌باشد.

جدول ۵. بررسی تعداد دستگاه خودپرداز (ATM) در بانک‌های دولتی و بانک‌هایی که دولت در آنها سهام دارد از اسفندماه ۱۳۸۴ الی اسفندماه ۱۳۹۱

نام بانک	اسفند ۸٤	سهم از کل	اسفند ۸۸	سهم از کل	درصد تغییر به سال قبل	اسفند۹۱	سهم از کل	درصد تغییر به سال قبل
جمع :	٤,۳٤۳	۱۰۰	۱٥,۰۸۹	۱۰۰	۲٤۷	۲٥,۲۱۳	۱۰۰	٦۷

مأخذ: آمار بانک مرکزی.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

۱۳-۳.تعداد دستگاه Pos

تعداد دستگاه‌های Pos از۱۳/۸۱۴ دستگاه در پایان سال ۱۳۸۴ به ۷۵۷/۰۴۸ دستگاه در پایان سال ۱۳۸۸ رسیده که حاکی از رشد ۵/۳۸۰ درصدی می‌باشد. همچنین این تعداد در پایان مهرماه ۱۳۹۱ به ۱/۸۵۴/۴۲۰ دستگاه بالغ گردیده که نمایانگر رشدی بالغ بر ۱۴۵ درصد می‌باشد.

جدول ۶. بررسی تعداد دستگاه Pos در بانک‌های دولتی و بانک‌هایی که دولت در آنها سهام دارد از اسفندماه ۱۳۸۴ الی آذرماه ۱۳۹۱

نام بانک	اسفند ٨٤	سهم از کل	اسفند ۸۸	سهم از کل	درصد تغییر به سال قبل	آذر ۹۱	سهم از کل	درصد تغییر به سال قبل
جمع :	۱۳,۸۱٤	۱۰۰	۷۵۷,۰٤۸	۱۰۰	۵,۳۸۰	۱,۸۵٤,٤۲۰	۱۰۰	۱٤۵

مأخذ: آمار بانک مرکزی.

(به دلیل موجود نبودن آمار تعداد دستگاه Pos در پایان اسفندماه ۱۳۹۱، آمار آذرماه ۱۳۹۱ لحاظ شده است).

١٤. شناسایی و فروش املاک مازاد بانک‌ها

آمار مربوط به املاک مازاد و فروش رفته بانک‌ها تا پایان دی‌ماه ۱۳۹۱ نشان می‌دهد که نظام بانکی کشور تاکنون در راستای واگذاری دارایی‌های مازاد خود با تمام ظرفیت ممکن در حال تلاش می‌باشد؛ ولیکن عمدتاً به دلیل عوامل برون‌سازمانی از قبیل فرایند طولانی رسیدگی به پرونده‌ها در قوه قضائیه، در تصرف بودن بخش عمده‌ای از املاک مازاد بانک‌ها در دست نهادهای دولتی، اعتقادات مذهبی مردم در خرید املاک، افزایش روزافزون مطالبات معوق و در نتیجه افزایش اموال تملیکی به طور مستمر و ... بانک‌ها آنگونه که انتظار می‌رود نتوانسته‌اند نسبت به واگذاری دارایی‌های مازاد اقدام نمایند که اهتمام سایر قوا برای همیاری نظام بانکی کشور در امر واگذاری دارایی های مازاد را می‌طلبد.

جدول ۷. عملکرد بانک‌های دولتی و بانک‌هایی که دولت در آنها سهام دارد در ارتباط با واگذاری دارایی‌های غیرضرور تا پایان خردادماه ۱۳۹۲

(ارقام: میلیارد ریال)

نام بانک	تعداد عرضه شده	ارزش عرضه شده	تعداد اموال فروش رفته	ارزش اموال فروش رفته
جمع کل	۲,۵۲۶	۱۲,۳۵۶,۶۶۰	۹۰۰	۲,۶۸۶,۲۲۲

مأخذ: براساس اعلام بانک‌ها.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

۱۵. نتیجه‌گیری بخش اول

در راستای دستیابی به اهداف توسعه‌ای سند چشم‌انداز و قانون برنامه پنجم توسعه و با توجه به این‌که نظام بانکی به‌عنوان رکن اساسی اقتصادی کشور مطرح است، تلاش سیستم بانکی این بوده که با توجه ویژه به بخش‌های مولد، علاوه بر بهبود وضعیت اقتصادی، به توسعه اقتصادی کشور نیز کمک نماید.

اقدامات انجام شده در سال‌های اخیر در بخش بانکی، بیانگر عملکرد مطلوب سیستم بانکی در نیل به اهداف مورد اشاره می‌باشد.

ضمناً لازم است طرح تحول بانکی که به شرح پیش گفته مورد بررسی قرار گرفت، به تصویب مراجع ذیصلاح رسیده و محورهای باقیمانده مورد اقدام قرار گیرد.

۱۶. دستاوردهای دولت نهم و دهم در حوزه اصل ۴۴ قانون اساسی

در هر جامعه‌ای ایجاد فضای مناسب اقتصادی برای تأمین معشیت شهروندان از اصلی‌ترین وظایف نظام حاکم است که این مهم در سیاست‌های اقتصادی آن نظام تجلی پیدا می‌کند. از این رو برنامه‌ریزی و استفاده از ظرفیت‌های علمی و قانونی برای تدوین برنامه جامع و کارای اقتصادی همواره در دستور کار دولت‌ها قرار داشته و دارد. در کشور ما نیز دولت به‌عنوان مجری قانون اساسی و سایر قوانین موضوعه موظف است تا ضمن تدوین برنامه‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت زمینه‌های رشد و توسعه اقتصادی کشور را فراهم نموده و فضای مناسب کسب و کار برا ی اشتغال عموم مردم را مهیا سازد. بسترسازی برای شکل‌گیری نظام‌های سالم بازرگانی، پولی، بازار سرمایه و همچنین تدوین ساز و کارهای مناسب و مؤثر برای حمایت از فرصت‌های فعالیت اقتصادی مردم به عنوان بخش خصوصی برای حضور مؤثر در عرصه‌های اقتصادی از اهم وظایف دولت در شکل‌گیری نظام اقتصادی به منظور تحقق عدالت اجتماعی و برخورداری همه اقشار از ثمرات توسعه و پیشرفت است.

یکی از محوری‌ترین فصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تبیین قوانین مربوط به اقتصاد و امور مالی است که در فصل چهارم این قانون پیش‌بینی شده است. اصل ۴۴ قانون اساسی که از اصول مهم این فصل است از جمله غنی‌ترین اصول اقتصادی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران است و از ظرفیت‌های بالایی برای شکوفایی اقتصادی کشور برخوردار بوده و نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران را بر سه پایه دولتی، تعاونی و خصوصی معرفی می‌نماید.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

با معرفی این سه بخش در اقتصاد کشور عملاً فضای رشد و توسعه به منظور شکل‌گیری فعالیت‌های سالم اقتصادی و ایجاد انگیزه و رقابت برای تمام اقشار جامعه پیش‌بینی شده است.

در واقع، درست است که اصل ۴۴ قانون اساسی بر سه بخش اقتصادی تأکید نموده لیکن بخش دولتی به دلیل اجازه مالکیت و مدیریت قسمت عمده‌ای از فعالیت‌های اصلی اقتصادی، به نحوی گسترش یافت که فراتر از حدود تعریف شده در اصل مذکور بود و عملاً این بخش اقتصادی وارد دامنه فعالیت ۲ بخش دیگر یعنی تعاونی و خصوصی شد لذا ضرورت بازتعریف نقش و قلمرو این بخش‌های اقتصادی احساس شد. ظرفیت‌های موجود در اصل(۴۴) قانون اساسی به‌عنوان رویکرد نظام به منظور ایجاد تحول در نقش بخش‌های اقتصادی در دستور کار قرار گرفت تا با تدوین سیاست‌های جدید اقتصادی زمینه تحقق اهداف متصور در قانون اساسی برای تأمین معیشت، رفاه عمومی، ایجاد فضای کسب و کار مناسب و رشد دیگر شاخص‌های اقتصادی فراهم شود.

از این رو احیاء ظرفیت‌های موجود در این اصل نیازمند بازبینی و دقت جدی بود که این مهم از طریق سیاستگذاری جدید در قالب سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی با اهداف پیش گفته و به دنبال ابلاغ سند چشم‌انداز بیست‌ساله کشور از سوی مقام معظم رهبری ابلاغ شد. سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی که مرحله نخست آن در تیرماه ۱۳۸۴ از سوی مقام معظم رهبری ابلاغ و با صدور بند "ج" آن در خردادماه ۱۳۸۵ تکمیل شد، در اصل به دنبال یک تحولی بنیادین در ترتیبات نهادی اقتصاد ایران برای نیل به اهداف بلندمدت در افق چشم‌انداز کشور در سال ۱۴۰۴ هجری شمسی است و از آنجایی که ترکیب و نقش نهادهای دولتی و غیردولتی مهمترین شاخص تعیین کننده هر نظام اقتصادی است، بی‌تردید این رویکرد سنگ بنای تحول در نظام اقتصادی ایران نیز به شمار می‌رود.

با ابلاغ سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی سازوکارهای حقوقی این سیاست‌ها به‌منظور تحقق اهداف آن در چارچوب قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی در ۹ فصل تدوین و در تاریخ ۱۳۸۷/۴/۳۱ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و از سوی رئیس جمهور برای اجرا ابلاغ شد.

با ابلاغ قانون یاد شده، شورای عالی اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی بر اساس ماده(۴۱) این قانون به عنوان عالی‌ترین نهاد به ریاست شخص رئیس جمهور عهده‌دار امور راهبری و نظارت در حوزه اصل ۴۴ قانون اساسی شد و به این ترتیب با شکل‌گیری دبیرخانه این شورا

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

در وزارت امور اقتصادی و دارایی، برنامه‌ریزی و نظارت بر اجرای سیاست‌های مذکور به نحو ساختارمندی آغاز شد تا اموری همچون تبیین سیاست‌ها و خط‌مشی‌های اجرایی سالانه، نظارت بر فرایند اجرای قوانین و مقررات مرتبط با سیاست‌های مورد نظر، تصویب آیین‌نامه‌ها، دستورالعمل‌ها، نظام‌نامه‌ها و ضوابطی که در این قانون مرجع تصویب آن این شورا است و ایجاد هماهنگی بین دستگاه‌های اجرایی در اجرای سیاست‌های یاد شده ساماندهی شوند. اقدامات صورت گرفته در اجرای این سیاست‌ها را می‌توان در سه محور اقدامات ناظر بر تکالیف مربوط به تهیه و تصویب مقررات اجرایی قانون، ایجاد ساختارها و نهادهای جدید و بالاخره اقدامات ناظر بر تکالیف دستگاه های اجرایی طبقه‌بندی نمود.

تصویب بیش از ۵۶ آیین نامه، دستورالعمل و ضابطه و برخی مقررات تکمیلی دیگر نخستین محور از اقدامات صورت گرفته دراین حوزه بوده است که بستر حقوقی گسترده‌ای را برای تحقق اهداف سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی فراهم نموده است. تصویب این مقررات اجرایی توسط مراجعی چون هیأت وزیران، شورای عالی اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، هیأت واگذاری و وزارت امور اقتصادی و دارایی صورت پذیرفته است.

با توجه به تعدد مقررات اجرایی برعهده دولت، هیأت وزیران به استناد اصل ۱۳۸ قانون اساسی طی مصوبه‌ای اختیارات خود را برای تصویب آیین‌نامه‌های اجرایی قانون یادشده به کارگروهی مرکب از وزرا تفویض نمود. این کارگروه نیز پس از برگزاری جلسات متعدد تمام مقررات لازم را تصویب نمود که از سوی دولت ابلاغ شده است.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

جدول۸. مصوبات هیأت وزیران در زمینه قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی

تصویب‌نامه "تفویض اختیار تصویب آیین‌نامه‌های قانون به کارگروه موضوع اصل ۱۳۸ قانون اساسی"
آیین‌نامه اجرایی" تشخیص، انطباق و طبقه‌بندی فعالیت‌ها و بنگاه‌های اقتصادی جمهوری اسلامی ایران با هر یک از سه گروه مصرح در ماده(۲)"
آیین‌نامه اجرایی" تبصره ۱ بند "ج" ماده(۳)"، موضوع خرید خدمات مالی، فنی، مهندسی و مدیریتی از بنگاه‌های بخش‌های غیر دولتی در فعالیت‌های گروه ۳ ماده(۲)
آیین‌نامه اجرایی"ماده (۷)"
آیین‌نامه اجرایی "نحوه تشکیل و نظارت بر شرکت‌های تعاونی سهامی عام"، موضوع ماده (۱۲)
آیین‌نامه اجرایی نحوه بلوک‌بندی درشرکت‌های تعاونی سهامی عام، موضوع جزء(۵) ماده(۱۲)
آیین‌نامه اجرایی تبصره ذیل بند "الف" ماده(۱۳)، موضوع تبدیل وضعیت کارکنان شرکت‌های دولتی پس از انتقال وظایف حاکمیتی آنها
آیین‌نامه اجرایی نحوه طبقه بندی بنگاه ها، تایید صورت های مالی و بازاریابی بنگاه های مشمول واگذاری، موضوع ماده(۱۷)
آیین‌نامه اجرایی روش‌های واگذاری، موضوع ماده (۱۹)
اساسنامه سازمان خصوصی‌سازی، موضوع ماده (۲۷)
اساسنامه بانک توسعه تعاون
اساسنامه صندوق ضمانت صادرات
آیین نامه اجرایی نحوه هزینه‌کرد وجوه حاصل از واگذاری موضوع تبصره ۲ ماده (۲۹)
آیین‌نامه اجرایی نحوه تشکیل جلسات و چگونگی اتخاذ تصمیمات هیأت داوری، موضوع ماده (۲۱) تنفیذی قانون برنامه سوم توسعه در ماده(۳۰)
آیین‌نامه اجرایی ماده (۳۳)، موضوع انطباق نظام‌های ارزیابی کیفیت با استانداردهای بین‌المللی و اعمال تدریجی و قانونمند آن در بنگاه‌های اقتصادی
آیین‌نامه اجرایی تعیین میزان جرایم نقدی متناسب با عمل ارتکابی در رویه‌های ضد رقابتی، موضوع بند"۱۲" ماده (۶۱)
تنفیذ برخی مصوبات، آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های اجرایی موضوع ماده (۹) قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران
آیین‌نامه نحوه برگزاری، اداره جلسات و اخذ تصمیم هیأت تجدید نظر شورای رقابت موضوع ماده (۶۴) قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی

مأخذ: نتایج تحقیق.

تصویب بیش از ۱۰ مورد مقررات اجرایی بر عهده شورای عالی اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی بوده که تمام موارد تصویب و ابلاغ شده است. در عین حال شاخص های اجرایی تحقق اهداف سیاست‌های کلی اصل۴۴ قانون اساسی نیز توسط این شورا تصویب و ابلاغ شده و اقدامات

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

دستگاه‌های اجرایی بر اساس این شاخص‌ها قابل ارزیابی است. علاوه بر موارد فوق، سیاست‌ها و خط مشی‌های اجرایی سالانه نیز از سوی شورای مذکور ابلاغ شده و به موجب آن دستگاه‌ها موظف شده‌اند برنامه‌ها و سیاست‌های خود را براساس محورهای مندرج در این تصویب‌نامه تنظیم نمایند.

تصویب دستورالعمل سازماندهی فعالیت‌های فرهنگی- تبلیغاتی از دیگر تکالیف شورای عالی اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی بوده که بر اساس آن دستگاه‌های اجرایی مکلف به انجام اقدامات فرهنگی و تبلیغاتی در چهار محور شامل توسعه بینش فرهنگی جامعه نسبت به لزوم تحدید نقش دولت در تصدی فعالیت‌های اقتصادی و افزایش نقش بخش خصوصی، ارتقاء و گسترش باور و فرهنگ عمومی نسبت به انجام فعالیت‌های اقتصادی به شکل تعاونی، توسعه و ترویج فرهنگ رقابت و منع انحصار و توسعه و گسترش فرهنگ اسلامی در فعالیت‌های اقتصادی شده‌اند.

جدول۹. مصوبات شورای عالی اجرای سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی در زمینه قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل یادشده

تصویب نامه سازماندهی فعالیت های فرهنگی- تبلیغاتی برای اجرای سیاست های کلی اصل۴۴ قانون اساسی، موضوع بند"۳" ماده(۴۲).
آیین‌نامه اجرایی تعیین سهم بهینه بخش‌های دولتی و غیردولتی در فعالیت‌های راه و راه آهن، موضوع تبصره ۲ بند "ب" ماده(۳)
دستورالعمل نحوه اعمال مشوق‌های مالی و یا غیرمالی، موضوع تبصره ۱ ماده(۱۶)
آیین‌نامه اجرایی نحوه هزینه کرد اعتبارات مربوط به آموزش، ترغیب، تشویق و پاداش کارکنان سازمان خصوصی‌سازی، موضوع تبصره ۴ ماده (۲۷)
آیین‌نامه اجرایی توزیع سهام عدالت، موضوع مواد(۳۴) تا(۳۸)
نظام‌نامه فعالیت های فرهنگی- تبلیغاتی در امر واگذاری‌ها، موضوع تبصره ۱ بند "الف" ماده(۴۰)
آیین‌نامه اجرایی نظام اقساطی واگذاری و نحوه دریافت بهای حقوق قابل واگذاری، موضوع جزء(۲) بند "الف" ماده(۴۰)
آیین‌نامه اجرایی شیوه‌های قیمت‌گذاری بنگاه‌ها و نحوه اعمال شیوه‌های مذکور در همین چارچوب، موضوع جزء(۳) و تبصره ۱ بند "الف" ماده (۴۰)
ضوابط نحوه انجام اصلاح ساختار بنگاه ها، موضوع جزء(۵) بند "الف" ماده (۴۰)
آیین‌نامه اجرایی نحوه واگذاری سهام ترجیحی، موضوع جزء(۸) بند "الف" ماده(۴۰) آیین‌نامه اجرایی نحوه اداره و اخذ تصمیمات شورای عالی اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، موضوع تبصره ۱ ماده(۴۱)
آیین‌نامه اجرایی نحوه اداره و اخذ تصمیمات شورای عالی اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، موضوع تبصره ۱ ماده(۴۱)
سیاست‌ها و خط مشی‌های اجرایی برای تحقق اهداف سیاست‌های کلی اصل۴۴ قانون اساسی، موضوع بند"۱" ماده (۴۲)
تصویب‌نامه احراز و پایش اهلیت مدیریتی در واگذاری سهام و شرکت‌های مورد واگذاری
شاخص‌های اجرایی برای تحقق اهداف سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی

مأخذ:نتایج تحقیق.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

هیأت واگذاری به استناد ماده (۳۹) قانون یاد شده، علاوه بر تصمیم‌گیری در مورد ابعاد مختلف واگذاری‌ها، تصویب و ابلاغ مقررات قانونی مربوط را به شرح زیر برعهده داشته است. علاوه بر این تعداد، براساس حکم ماده (۲۲) قانون وزیر امور اقتصادی و دارایی نیز دستورالعمل استفاده از بانک‌ها و شرکت‌های تأمین سرمایه در تعهد پذیره‌نویسی سهام را تصویب و برای اجرا ابلاغ نموده است.

جدول ۱۰. مصوبات هیأت واگذاری

دستورالعمل نحوه تشکیل جلسات هیأت واگذاری، موضوع ماده (۳۹)
وظایف دبیرخانه هیأت واگذاری، موضوع ماده (۳۹)
دستورالعمل اجرایی روش انتخاب مشتریان استراتژیک و احراز و پایش اهلیت مدیریتی، موضوع بند "الف" ماده (۲۱) و جزء (۴) بند "ب" ماده (۴۰)
دستورالعمل نحوه اخذ تعهدات، درج شروط و اعطاء تخفیفات به خریداران سهام کنترلی شرکت‌های دولتی، موضوع ماده (۲۵)
دستورالعمل نحوه بیمه مسئولان و مجریان امر واگذاری، موضوع تبصره ۱ ماده (۳۰)
دستورالعمل "نحوه تنظیم قراردادهای واگذاری مشتمل بر تعیین اختیارات و تعهدات طرفین قراردادها، وثایق و تضمین‌ها، شرایط فسخ یا اقاله و نحوه اعمال تخفیفات و جرایم"، موضوع جزء(۴) بند "ب" ماده (۴۰)
دستورالعمل "نحوه نظارت پس از واگذاری"، موضوع جزء (۴) بند "ب" ماده (۴۰)
دستورالعمل "واگذاری سهام یا بنگاه‌های قابل واگذاری از طریق مذاکره و ویژگی‌های لازم و نحوه انتخاب مدیران و متخصصان در موارد واگذاری از این طریق"، موضوع جزء (۵) بند "ب" ماده (۴۰)
دستورالعمل "نحوه تنظیم قراردادهای تعهد پذیره‌نویسی یا تعهد خرید سهام مؤسسات تامین سرمایه متضمن ضوابط پرداخت حق الزحمه آنها"، موضوع جزء (۶) بند "ب" ماده (۴۰)
شرایط و نحوه تخصیص سهام اقساطی به سایر مدیران باتجربه، متخصص و کارامد، موضوع ماده (۸) آیین‌نامه نحوه واگذاری سهام ترجیحی
دستورالعمل اجرایی واگذاری به روش پیمان مدیریت
دستوالعمل نحوه شناسایی، محاسبه و تامین در آمدهای سازمان خصوصی‌سازی

مأخذ:نتایج تحقیق.

بخش دیگر از اقدامات، مربوط به تدوین مقررات تکمیلی است که در قانون مورد نظر پیش‌بینی نشده، ولی به طور کلی با هدف تسریع و تسهیل در اجرای قانون سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی تهیه و به تصویب رسیده‌اند.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

در این زمینه می‌توان به مواردی چون دستورالعمل "استفاده از خدمات بانک‌ها و شرکت‌های تأمین سرمایه و سرمایه‌گذاری جهت تعهد پذیره‌نویسی سهام مورد واگذاری"، شرایط عمومی بیمه‌نامه مسئولیت مسئولان و مجریان امر واگذاری، دستورالعمل" ویژگی‌ها، شرایط و ضوابط انتخاب کارشناسان قیمت‌گذاری"، دستورالعمل"نحوه برگزاری جلسات کمیسیون تخصصی شورای عالی اجرای سیاست‌های کلی اصل۴۴ قانون اساسی"، " نظارت بر سهم حداکثر(۴۰) درصدی نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی از سهم بازار هرکالا و یا خدمت" و بخشنامه"ممنوعیت اعضای مرتبط با امر واگذاری در خریداری سهام، سهم الشرکه، حق تقدم ناشی از سهام و سهم الشرکه، حقوق مالکانه و حق بهره‌برداری مدیریت قابل واگذاری" اشاره نمود که در جدول زیر فهرست این مصوبات آمده است.

جدول ۱۱. مصوبات و مقررات تکمیلی در زمینه قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی

شرایط عمومی بیمه‌نامه مسئولیت مسئولان و مجریان امر واگذاری"، موضوع ماده (۳۰)
دستورالعمل "ویژگی‌ها، شرایط و ضوابط انتخاب کارشناسان قیمت‌گذاری"، موضوع بند ۲-۴ ماده (۴) آیین‌نامه اجرایی – شیوه‌های قیمت‌گذاری بنگاه‌ها و نحوه اعمال شیوه‌های مذکور در همین چارچوب
دستورالعمل " استفاده از خدمات بانک‌ها و شرکت‌های تأمین سرمایه و سرمایه‌گذاری جهت تعهد پذیره‌نویسی"، موضوع ماده (۲۲)
دستورالعمل"نحوه برگزاری جلسات کمیسیون تخصصی شورای عالی اجرای سیاست‌های کلی اصل۴۴ قانون اساسی"
دستورالعمل "برگزاری و نحوه اداره جلسات و اخذ تصمیمات هیأت نظارت بر مقررات‌زدایی وتسهیل شرایط صدور مجوزها و پروانه فعالیت‌های اقتصادی"
دستورالعمل شناسایی و تأیید مشمولان طرح واگذاری سهام عدالت به زنان سرپرست خانوار (بدون شرط اشتغال)، کارکنان مؤسسات خیریه و افراد تحت پوشش این مؤسسات، فعالان قرآنی، قالیبافان، مددجویان تحت پوشش مراکز مراقبت از زندانیان آزاد شده، کارگران فصلی و درخواست کنندگان مردمی
دستورالعمل تخفیف و نحوه انتقال سهام به دریافت‌کنندگان سهام عدالت
دستورالعمل حمایت قضایی از سرمایه‌گذاری در قوه قضائیه
اساسنامه کانون شرکت‌های سرمایه‌گذاری سهام عدالت
دستورالعمل تشکیل و اداره جلسات شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی
بخشنامه " نظارت بر سهم حداکثر (۴۰) درصدی نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی از سهم بازار هرکالا و یا خدمت"، موضوع تبصره ۲ ماده (۶)
بخشنامه "ممنوعیت اعضای مرتبط با امر واگذاری درخریداری سهام، سهم‌الشرکه، حق تقدم ناشی از سهام و سهم‌الشرکه، حقوق مالکانه و حق بهره برداری مدیریت قابل واگذاری"، موضوع ماده(۲۴)

مأخذ:نتایج تحقیق.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

دومین محور از اقدامات صورت گرفته در حوزه اصل ۴۴ قانون اساسی شکل‌گیری نهادهای جدید همچون هیءت نظارت بر مقررات‌زدایی، هیأت داوری، هیأت واگذاری، ستادهای سرمایه‌گذاری استانی، هیأت فرا استانی سرمایه‌گذاری، شرکت‌های تعاونی سهامی عام، شرکت‌های تعاونی شهرستانی سهام عدالت، شرکت‌های سرمایه گذاری استانی عدالت، بانک توسعه تعاون، صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری تعاون، شورای مرکز ملی رقابت و هیأت تجدید نظر شورای رقابت بوده‌اند که تمام نهادهای لازم به موقع و مطابق تکالیف قانون تأسیس و راه‌اندازی شده‌اند و فعالیت خود را انجام می‌دهند و ساختارهای مورد نیاز در خصوص آنها فراهم شده است. همچنین، هم راستا با انجام اقدامات برای تشکیل و راه‌اندازی نهادهای تکلیف‌شده، نهادها و ساختارهای دیگری هم برای تسهیل در اجرای قانون مورد نظر به وجود آمده است که کمیسیون تخصصی شورای عالی اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی و ستادهای هماهنگی اجرای اصل ۴۴ در دستگاه‌های اجرایی، شرکت‌های تأمین سرمایه در بازار سرمایه کشور، شرکت فرابورس ایران، شعب خاص محاکم برای رسیدگی به شکایات اصل ۴۴ قانون اساسی از جمله آنها است. فهرست نهادهایی که به استناد قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی موضوعیت پیدا کرده و ایجاد شده‌اند، مطابق جدول ذیل است.

جدول ۱۲. فهرست نهادها و ساختارهای جدید به موجب قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی

عنوان نهاد	عنوان نهاد
شورای عالی اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی	بانک توسعه تعاون
هیأت واگذاری	شرکت‌های تعاونی سهامی عام
هیأت داوری	شورای رقابت
ستادهای سرمایه‌گذاری استانی در ۳۱ استان	مرکز ملی رقابت
هیأت فرا استانی سرمایه‌گذاری	هیأت تجدید نظر شورای رقابت
شرکت‌های تعاونی شهرستانی سهام عدالت	صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری تعاون
شرکت‌های سرمایه‌گذاری استانی سهام عدالت	هیأت نظارت بر مقررات‌زدایی
کانون شرکت‌های سرمایه‌گذاری سهام عدالت	شرکت‌های تعاونی فراگیر ملی

مأخذ:نتایج تحقیق.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

باید اضافه نمود، علاوه بر ساختارها و نهادهای مورد اشاره در فوق، ساختارها و نهادهای تاثیرگذار دیگری نیز برای پیشبرد اهداف سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی شکل گرفته یا در دستور قرار دارند که می‌توان دفاتر خدمات و جذب سرمایه‌گذاری استان‌ها، شورای گفت و گوی دولت و بخش خصوصی، کارگروه حمایت از تولید در دولت متشکل از تعدادی وزرای ذیربط، صندوق توسعه ملی، شرکت‌های دانش بنیان در عرصه فناوری نوین، صندوق‌های بازنشستگی خصوصی موضوع ماده(۲۸) قانون برنامه پنجم توسعه، تشکیل بورس‌های کالا و انرژی، کارگروه مقررات زدایی موضوع ماده(۶۲) قانون برنامه پنجم توسعه، پنجره واحد فعالیت‌های اقتصادی موضوع ماده(۷۰) قانون برنامه پنجم توسعه و پنجره واحد در فعالیت‌های گمرکی موضوع قانون جدید امورگمرکی، کارگروه شناسایی مقررات مخل سرمایه‌گذاری موضوع ماده (۷۶) قانون برنامه پنجم توسعه، شرکت حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی، صندوق حمایت از تولیدات صنعتی از تجمیع سه صندوق موجود در حوزه صنعت و معدن، صندوق‌های سرمایه‌گذاری در بورس اوراق بهادار، اوراق مختلف نظیر اوراق اجاره و صکوک را از آن جمله دانست.

سومین محور؛ اقدامات ناظر بر تکالیف دستگاه‌های اجرایی بوده است که با محوریت وزارت امور اقتصادی و دارایی در حوزه اجرای سیاست‌های کلی اصل۴۴ قانون اساسی صورت پذیرفته است که در این زمینه می‌توان به طور خلاصه به مواردی چون تهیه و ابلاغ تکالیف تفصیلی یکایک دستگاه‌های اجرایی و پیگیری و اخذ گزارش عملکرد آنها، تدوین و ارائه ۹ عنوان گزارش عملکرد شش ماهه اجرای قانون سیاست های کلی اصل۴۴ قانون اساسی، تصویب برنامه واگذاری شرکت‌های قابل واگذاری در هیأت واگذاری،کمک به ایجاد نهادهای جدید عمدتاً نهادها و ابزارهای مالی برای توسعه بازار سرمایه، تهیه کتاب راهنمای سرمایه‌گذاری، اطلاع‌رسانی عمومی اجرای اصل۴۴ قانون اساسی از طریق برگزاری چهار همایش ملی، تهیه و تنظیم بروشورهای خبری و اطلاع رسانی گسترده از طریق ایجاد پایگاه اطلاع رسانی اصل ۴۴ قانون اساسی، شناسایی چالش‌های موجود در فضای کسب و کار از طریق هیأت نظارت بر مقررات زدایی، انحلال شرکت کارگزاری سهام عدالت و به طور همزمان تمهید ایجاد کانون شرکت‌های سرمایه‌گذاری استانی سهام عدالت در بورس اشاره

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

نمود که در زمینه اخیر بحث‌های کارشناسی گسترده‌ای برای معاملاتی نمودن سهام عدالت و ورود شرکت‌های یاد شده به بازار سرمایه در کمیسیون تخصصی شورای عالی اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی صورت پذیرفته است.

همچنین از دیگر اقدامات صورت گرفته می توان به تغییر و اصلاح اساسنامه‌های شرکت‌های دولتی به منظور تسهیل در فرایند واگذاری آنها، تهیه شاخص‌های پایش و نظارت بر اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، تهیه و ابلاغ سیاست‌ها و خط مشی‌های سالانه، توجه خاص به سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی در تدوین لایحه برنامه پنجم توسعه و درج مواد متعددی در قانون مذکور، تدوین لایحه الحاق یک تبصره به ماده (۵) قانون مورد اشاره، طبقه‌بندی تمامی فعالیت‌ها و بنگاه‌های اقتصادی در هر یک از سه گروه موضوع ماده (۲) قانون، تشکیل ستاد راهبری نحوه اعمال حقوق مالکیت در بنگاه‌ها در اجرای ماده (۱۸) قانون و واگذاری گسترده سهام بنگاه‌های دولتی اشاره نمود که در زمینه اخیر جدول ذیل نشان‌دهنده مقایسه عملکرد ارزش سهام واگذار شده در قالب سه گروه سهام واگذار شده به«بخش خصوصی»، سهام واگذار شده بابت «رد دیون دولت» و سهام واگذار شده بابت«طرح توزیع سهام عدالت» در دوره قبل و پس از ابلاغ سیاست‌های کلی توسط سازمان خصوصی‌سازی است. همانگونه که مشاهده می‌گردد، عملکرد پس از ابلاغ سیاست‌ها در مقایسه با قبل از آن از نظر ارزش سهام واگذار شده رشدی ۳/۸۷۶ درصدی را نشان می‌دهد.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

جدول ۱۳. عملکرد مقایسه‌ای ارزش سهام واگذار شده در قالب بخش‌های اقتصادی

(ارزش به میلیارد ریال)

نوع واگذاری	قبل از سیاست‌ها	پس از ابلاغ سیاست‌ها-دولت نهم						پس از ابلاغ سیاست‌ها-دولت دهم				مقایسه قبل و بعد سیاست‌ها	
	۱۳۷۰-۱۳۸۳	سال ۱۳۸۴	سال ۱۳۸۵	سال ۱۳۸۶	سال ۱۳۸۷	جمع کل	سال ۱۳۸۸	سال ۱۳۸۹	سال ۱۳۹۰	سال ۱۳۹۱	جمع کل	جمع کل پس از ابلاغ سیاست‌ها	درصد تغیر دولت‌های نهم و دهم به قبل از سیاست‌های ابلاغی
جمع واگذاری به بخش غیردولتی	۲۸/۲۹۱	۷۶۴	۳/۶۵۵	۴۵/۰۱۸	۴۱/۰۱۶	۹۰/۴۵۳	۱۱۹/۹۲۲	۵۵/۴۳۶	۲۰۶/۳۴۶	۲۳/۵۷۹	۴۱۵/۲۸۳	۵۰۵/۷۶۳	۱۶/۸
واگذاری به نهادهای عمومی غیردولتی بابت رد دیون دولت	۱/۸	–	–	۲۷/۴۸۲	۳۱/۲۴۰	۵۸/۷۲۲	۵۹/۱۴۰	–	۲۶/۳۰۰	۱۳۹/۸۶۲	۲۲۵/۳۰۲	۲۸۴/۰۲۴	۱۵۹۴۶۴
واگذاری بابت سهام عدالت	–	–	۲۱/۸۳۵	۱۷۷/۴۲۷	–	۱۹۹/۱۷۱	۱۴۲/۹۳۶	–	–	–	۱۴۲/۹۳۶	۲۴۲/۱۰۷	–
جمع کل	۲۸/۴۶۹	۷۶۴	۲۵/۲۹۰	۲۴۹/۹۲۷	۷۲/۲۵۶	۲۴۸/۳۴۷	۳۲۱/۹۹۸	۵۵/۴۳۶	۲۳۲/۶۴۶	۱۷۳/۴۴۰	۷۸۳/۵۲۰	۱/۱۳۱/۸۶۸	۳۸۷۶

*علاوه بر این مبلغ، ۱۳،۷۶۵میلیارد ریال نیز به افراد حقیقی و حقوقی خصوصی فروخته شده است که منابع حاصل از آن بابت رد دیون دولت تخصیص یافته است. بنابراین جهت جلوگیری از احتساب مضاعف از ارزش واگذاری‌های مربوط به بخش خصوصی کسر گردیده است.

مأخذ: گزارش ادواری سازمان خصوصی سازی.

جدول زیر عملکرد ارزش سهام واگذار شده از طریق بورس، فرابورس، مزایده و مذاکره را در دوره‌های قبل و پس از ابلاغ سیاست‌های کلی مورد نظر توسط سازمان خصوصی‌سازی مقایسه می‌نماید.

همانگونه که مشاهده می‌گردد، مقایسه ارزش واگذاری از طریق بورس در ۲ دوره مذکور از رشد ۲/۸۹۷ درصدی برخوردار بوده است. همچنین رشد ۸/۴۳۶ درصدی و ۱۶۶ درصدی به ترتیب در روش‌های واگذاری از طریق مزایده و مذاکره قابل ملاحظه می‌باشند.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

جدول ۱۴. عملکرد مقایسه‌ای ارزش سهام واگذار شده به تفکیک بازار عرضه در قبل و پس از ابلاغ سیاست‌های کلی اصل ۴۴

(ارزش به میلیارد ریال)

نوع واگذاری	قبل از سیاست‌ها	پس از ابلاغ سیاست ها- دولت نهم						پس از ابلاغ سیاست‌ها- دولت دهم					مقایسه قبل و بعد سیاست‌ها	
	۱۳۷۰-۱۳۸۳	سال ۱۳۸۴	سال ۱۳۸۵	سال ۱۳۸۶	سال ۱۳۸۷	جمع کل	سال ۱۳۸۸	سال ۱۳۸۹	سال ۱۳۹۰	سال ۱۳۹۱	جمع کل	جمع کل پس از ابلاغ سیاست‌ها	درصد تغیر دولت‌های نهم و دهم به قبل از سیاست‌های ابلاغی
بورس	۱۳/۱۶۰	۴/۵۳	۲۴/۸۸۸	۱۶۲/۲۹۹	۵۲/۲۲۲	۲۳۹/۸۶۲	۲۹۰/۱۱۷	۱۸/۶۲۷	۱۱۰/۵۴۴	۳۴/۸۸۸	۴۵۴/۱۷۶	۶۹۴/۰۳۸	۲۸۹۷
فرابورس							۳۱۱	۹/۹۳۳	۲۷/۸۶۱	۳۵/۵۵۶	۷۳/۵۵۱	۷۳/۵۵۱	
مزایده	۴/۱۳۴	۳۱۱	۶۰۲	۸۷/۵۳۸	۲۰/۰۳۴	۱۰۸/۴۸۵	۲۹/۰۶۷	۲۶/۶۶۷	۹۴/۲۰۱	۱۰۲/۹۹۷	۲۵۲/۹۳۲	۳۶۱/۴۱۷	۸۹۳۶
مذاکره	۱/۰۷۵						۲/۵۰۲	۲۱۹	۱۴۱		۲/۸۶۲	۲/۸۶۲	۱۶۶
جمع کل	۲۸/۴۶۹	۷۶۴	۲۵/۳۹۰	۲۴۹/۹۳۷	۷۲/۲۵۶	۳۴۸/۲۴۷	۳۲۱/۹۹۸	۵۵/۴۲۶	۲۳۲/۶۴۶	۱۷۳/۴۴۰	۷۸۳/۵۲۰	۱/۱۳۱/۸۶۸	۳۸۷۶

مأخذ: گزارش ادواری سازمان خصوصی‌سازی.

طرح توزیع سهام عدالت در راستای توسعه و گسترش مالکیت عمومی و به منظور تأمین عدالت اجتماعی در سال ۱۳۸۵ و بر اساس آیین‌نامه اجرایی توزیع سهام عدالت آغاز شد و پس از آن به عنوان یکی از موضوعات اساسی و مورد توجه در مواد(۳۴) تا (۳۸) قانون اجرای سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، به اجرا گذاشته شد که باید از آن به عنوان یکی از دستاوردهای مهم اجرای سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی در دولت های نهم و دهم یادکرد. با توجه به تبصره (۳) ماده (۳۴) قانون اجرای سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی مبنی بر تکلیف وزارت امور اقتصادی و دارایی برای شناسایی افراد مشمول طرح توزیع سهام عدالت با ساز وکارهای علمی و دقیق با همکاری وزارت رفاه و تأمین اجتماعی و فراهم آوردن شرایط واگذاری سهام به مشمولان و با عنایت به ابلاغ دستورالعمل مربوطه در سال ۱۳۸۹ توسط وزارت امور اقتصادی و دارایی برای تسهیل در اجرای حکم این تبصره و به منظور شناسایی اقشار کم درآمد مردم که تا کنون مشمول طرح توزیع سهام عدالت نبوده‌اند؛ عملکرد تبصره یاد شده تا پایان سال۱۳۹۱ نشانگر آن است که فرایند شناسایی ۶ دهک پایین درآمدی کشور در۱۸ مرحله به اتمام رسیده و شناسایی۴۵/۱۸۴/۳۲۴ نفر از مشمولان سهام عدالت مورد اجرا قرار گرفته و

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

برای این تعداد دعوتنامه ثبت نام در تعاونی های شهرستانی سهام عدالت به‌عنوان مشمول طرح صادر و توزیع شده است. از تعداد مذکور۴۱/۹۰۲/۲۸۵ نفر در تعاونی های شهرستانی سهام عدالت ثبت نام شده‌اند و تعداد ۴۰/۵۱۴/۰۲۵ نفر سهامدار قطعی مورد تأیید سازمان خصوصی سازی بوده اند. جدول ذیل آخرین وضعیت شناسایی و اعطای سهام عدالت به مشمولین را به نمایش گذارده است.

جدول ۱۵. وضعیت شناسایی و اعطای سهام عدالت به مشمولین تا پایان ۱۳۹۱

مرحله اقدام	بخش	سال اقدام	مشمولان	تعداد ثبت‌نامی
اول	اول	۱۳۸۵	مشمولان طرح شهیدرجائی– مددجویان کمیته امداد و بهزیستی–	۴/۵۲۹/۴۶۳
	تکمیلی	۱۳۸۷	رزمندگان فاقد شغل	۳/۰۹۴/۷۱۷
دوم	اول	۱۳۸۶	روستائیان و عشایر فاقد شغل و کم درآمد	۵/۵۴۸/۸۴۴
	تکمیلی	۱۳۸۷	کلیه روستاییان و عشایر	۱۱/۲۱۳/۰۶۲
سوم	اول	۱۳۸۶	شاغلین دستگاه‌ها، بازنشستگان کشوری، لشگری، تأمین اجتماعی و	۱۲/۳۱۶/۷۵۵
	تکمیلی	۱۳۸۷–۱۳۸۸	کارکنان شهرداری	۱/۳۶۵/۶۴۷
چهارم	–	۱۳۸۷	ایثارگران : والدین، فرزندان و همسر شهید – جانبازان و آزادگان	۱/۲۸۰/۸۷۱
سایر گروه‌ها		۱۳۸۷	زنان کارگر سرپرست خانوار (مشمول قانون کار)	۶/۸۶۸
		۱۳۸۷	خدام مساجد، حسینیه‌ها و امامزاده‌ها	۳۰/۹۵۹
		۱۳۸۷	طلاب حوزه های علمیه سراسر کشور	۱۷۴/۷۱۶
		۱۳۸۷	بیماران خاص (هموفیلی، ام اس، تالاسمی و دیالیزی)	۱۱/۵۶۲
		۱۳۸۷	کارکنان ستاد های نماز جمعه	۷/۱۰۶
		۱۳۸۷	خبرنگاران	۸/۱۹۷
گروه‌های عمومی		۱۳۸۷–۱۳۸۹	کارکنان نهادهای دست‌اندر کار امرشناسایی و واگذاری سهام عدالت	
		۱۳۸۸–۱۳۹۰	قالیبافان	
		۱۳۸۸–۱۳۹۰	فعالان قرآنی	
		۱۳۸۸–۱۳۹۰	مددجویان تحت پوشش مراکز مراقبت از زندانیان آزاد شده	
		۱۳۸۸–۱۳۹۰	زنان سرپرست خانوار بی بضاعت	۲/۳۱۳/۵۱۸
		۱۳۸۸–۱۳۹۰	مددجویان و کارکنان موسسات خیریه	
		۱۳۸۸–۱۳۹۰	تاکسیرانان و اتوبوسرانان شهری	
		۱۳۸۸–۱۳۹۰	افرادکم درآمدی که در مراحل قبلی مشمول نشده‌اند ازجمله خوداظهاران و درخواست‌های مردمی	
			جمع کل	۴۱/۹۰۲/۲۸۵

مأخذ: گزارش ادواری سازمان خصوصی‌سازی.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

جدول فوق شامل شناسایی مشمولین مراحل اول تا ۱۸ می‌شود، لیکن درخصوص شناسایی و اعطای سهام عدالت به مشمولین گروه نوزدهم شامل کارگران فصلی و ساختمانی نیز اقدامات لازم صورت پذیرفته تا اجرای عملیات شناسایی مشمولان طرح به نحو جامع کامل شده و خاتمه یابد.

همچنین پذیرش و ورود شرکت‌های دولتی مشمول صدر اصل ۴۴ قانون اساسی به بازار سرمایه از سایر اقدامات بوده است که موجب بزرگ شدن اندازه بازار سرمایه و تنوع بیشتر بازار بورس شده و موجب گردید این بازار در کانون توجهات موضوعات اقتصادی کشور قرار گیرد. تأثیرگذاری واگذاری شرکت‌های دولتی بر رشد بازار سرمایه و به طور مشخص بورس اوراق بهادار را می‌توان بر اساس شاخص‌های زیر نشان داد.

متغیر ارزش بازار، بهترین معیار برای سنجش اندازه بازار سرمایه نسبت به اندازه اقتصاد ملی است. بدیهی است، در مسیر انجام برنامه واگذاری‌ها توسط دولت، تعداد اوراق بهادار پذیرفته شده در بورس به شدت افزایش می‌یابد و این عامل می‌تواند باعث افزایش ارزش بازار شود. بنابراین، نخستین اثر عرضه عمومی سهام شرکت‌های دولتی در بازار سرمایه، افزایش ارزش بازار بورس خواهد بود. آمارها حاکی است که ارزش بورس اوراق بهادار تهران از سال۱۳۸۷ تا پایان سال۱۳۹۱ رشدی بیش از ۲۸۰ درصد داشته است. ارزش بازاری واگذاری‌ها از سال۱۳۸۶ تا پایان سال۱۳۹۱ معادل ۳۲۱/۳۲۳ میلیارد ریال در قالب فروش ۱۱۲/۱۸۵ میلیون سهم بوده است.

پذیرش سهام شرکت‌های جدید که در چارچوب سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی عرضه می‌شوند، با توجه به تنوع فعالیت آنها بدون شک عامل افزایش قدرت نقدشوندگی بازار است؛ زیرا فرصت‌های سرمایه‌گذاری بیشتری در اختیار سرمایه‌گذاران قرار می‌دهد و باعث افزایش توان سرمایه‌گذاران در تبدیل متقابل پول و اوراق بهادار می‌شود. بر این اساس، تا پایان سال۱۳۹۱ با مقایسه عملکرد آن سال و سال۱۳۸۷ با رشد ۸۸ درصدی در ارزش معاملات سالانه مواجه هستیم.

پیش روی بودن گزینه‌های بسیار برای انتخاب توسط سرمایه‌گذاران و امکان بهره‌مندی آنها از طیف مختلف از شرکت‌ها که به لحاظ نوع فعالیت و اندازه فعالیت متفاوت هستند، ریسک پورتفوی آنها را کاهش می‌دهد. لذا واگذاری‌ها از این منظر هم جذابیت انتخاب ایجاد

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

کرده و هم ریسک سرمایه‌گذاران را به واسطه تنوع بخشی پرتفوی کاهش می‌دهد. آمارها نشان می‌دهد که از سال ۱۳۸۷ در مقایسه با پایان ۱۳۹۱، تعداد دفعات معاملات بیش از ۱۷۳ درصد رشد داشته است. بالاترین تنوع واگذاری با ۲۱ شرکت- صنعت مختلف نیز در حالی که تعداد صنایع بورسی بالغ بر ۳۶ صنعت است در واگذاری‌های اخیر مشاهده شده است.

بازار سرمایه و به ویژه بورس‌های اوراق بهادار، هم تسهیل کننده عملیات اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی بوده و هم متأثر از آن است. به عبارتی بازار سرمایه همبستر اجرای سیاست‌های کلی مورد نظر را در زمینه واگذاری بخشی از بنگاه‌های دولتی و سهام آنها فراهم نموده و هم در اجرا و اعمال این سیاست‌ها، تحول و رشد قابل توجهی را در سال‌های اخیر شاهد بوده است. افزایش ارزش بازار، افزایش حجم و ارزش معاملات، افزایش بازده بازار، افزایش تنوع شرکت‌ها و صنایع و افزایش جذابیت بازار به دلیل وارد شدن شرکت‌های بزرگ و معتبر کشور از مهم‌ترین آثار اجرای سیاست‌های اصل ۴۴ قانون اساسی بوده است. در همین راستا اطلاعات زیر قابل توجه است.

جدول ۱۶. وضعیت شاخص‌ها و بازده کل بورس اوراق بهادار تهران

سال	شاخص سود نقدی و قیمت	درصد تغییرات بازده بورس (سالانه)
۱۳۸۴	۲۶۸۴۹	
۱۳۸۵	۳۰۷۸۱	۱۵
۱۳۸۶	۳۶۱۹۳	۱۸
۱۳۸۷	۳۲۱۱۷	-۱۱
۱۳۸۸	۵۱۰۰۶	۵۹
۱۳۸۹	۹۴۷۷۶	۸۶
۱۳۹۰	۱۰۵۳۹۸	۱۱
۱۳۹۱	۱۵۴۷۷۱	۴۷

مأخذ: گزارشات ادواری سازمان بورس و اوراق بهادار.

نکته قابل توجه در خصوص عملکرد بازار سرمایه آن است که در سال‌های ۲۰۰۹-۲۰۰۷ میلادی و همچنین سال ۲۰۱۳، بورس‌های بین‌المللی با بحران و فروپاشی‌های شدیدی روبه‌رو بودند که آثار این بحران‌ها به دلیل سیاست‌های در پیش گرفته شده توسط متولیان اقتصادی کشور از یک سو و عدم ارتباط

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

مستقیم بورس‌های ایران با بورس‌های بین‌المللی از سوی دیگر، در بورس‌های کشور ناچیز بود. همانگونه که در جدول بالا مشاهده می‌شود بازده ۴۷ درصدی بورس در سال ۱۳۹۱ به رغم وجود نگرانی‌ها از تحریم‌های شدید بین‌المللی و نوسانات در بازارهای موازی که دامنگیر اقتصاد کشور شده به دست آمده است.

جدول ۱۷. وضعیت معاملات (حجمی و ارزشی)

سال	ارزش معاملات (میلیارد ریال)	درصد تغییرات	حجم معاملات (میلیون سهم)	درصد تغییرات	تعداد دفعات معامله	درصد تغییرات	ارزش بازار (میلیارد ریال)	درصد تغییرات
۱۳۸۶	۷۳/۲۰۱	۳۰	۲۳/۴۰۱	۴۸	۲/۰۹۷/۸۵۵	۱۳	۴۶۲/۱۰۵	۱۷
۱۳۸۷	۱۳۷/۱۸۸	۸۷	۴۷/۸۱۷	۱۰۴	۱/۸۷۲/۴۹۰	-۱۱	۴۴۸/۹۵۵	-۳
۱۳۸۸	۱۸۴/۱۷۰	۳۴	۸۵/۶۲۵	۷۹	۳/۰۳۰/۲۹۱	۶۲	۶۵۱/۴۲۸	۴۵
۱۳۸۹	۲۱۸/۰۵۵	۱۸	۱۰۱/۹۱۳	۱۹	۳/۳۹۸/۵۲۴	۱۲	۱/۱۱۵/۶۳۶	۷۱
۱۳۹۰	۲۲۶/۴۴۷	۴	۷۳/۱۸۹	-۲۸	۴/۵۳۶/۶۸۸	۳۳	۱/۲۸۲/۵۰۷	۱۶
نیمه دوم سال ۱۳۹۱	۱۸۶/۰۷۱	-	۵۲/۱۲۷	-	۳/۳۰۳/۵۸۲	-	۱/۷۰۷/۴۹۸	-
۱۳۹۱	۲۵۸/۴۴۶	۱۴	۸۰/۰۴۵	۹	۵/۱۲۳/۰۱۷	۱۲	۱/۷۰۷/۴۹۸	۳۳

مأخذ: گزارشات ادواری سازمان بورس و اوراق بهادار.

رشد ارزش معاملات و تعداد دفعات معاملات در طی چند سال اخیر به شکل محسوسی نشان‌دهنده عمق یافتن بازار سرمایه است. از ابتدای سال ۱۳۹۱ تا پایان این سال، ارزش معاملات معادل ۲۵۸/۴۴۶ میلیارد ریال، حجم معاملات به میزان ۸۰/۰۴۵ میلیون سهم و تعداد دفعات معامله بالغ بر ۵/۱۲۳/۰۱۷ دفعه بوده است. همچنین ارزش بازار ۱/۷۰۷/۴۹۸ میلیارد ریال یعنی معادل ۳۳ درصد رشد داشته است.

رشد قابل توجه نسبت ارزش اوراق بهادار معامله شده به تولید ناخالص داخلی نشان‌دهنده بالندگی و توسعه بازار سرمایه در سال‌های پس از اجرای قانون سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی است.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

جدول ۱۸. نسبت ارزش اوراق بهادار معامله شده به تولید ناخالص داخلی

سال	۱۳۸٦	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	نیمه دوم سال ۱۳۹۱	۱۳۹۱
تولید ناخالص‌داخلی به قیمت پایه	۲/۸۶۱/۹۷۴	۳/۳۷۸/۷۲۴	۳/۵۶۲/۲۸۹	۴/۳۰۴/۲۶۴	–	–	–
تولید ناخالص داخلی به قیمت جاری	۲/۰۵۵/۹۸۸	۲/۵۲۸/۰۸۲	۲/۸۳۳/۰۰۷	۳/۳۲۶/۴۶۶	–	–	–
ارزش جاری بورس تهران	۴۶۲/۱۰۵	۴۴۸/۹۵۵	۶۵۱/۴۲۸	۱/۱۱۵/۶۳۶	۱/۲۸۲/۵۰۷	۱/۷۰۷/۴۹۸	۱/۷۰۷/۴۹۸
ارزش جاری فرابورس	–	–	۲/۹۲۳	۱۳۳/۱۸۰	۲۵۹/۰۵۵	۴۹۲/۶۴۹	۴۹۲/۶۴۹
جمع ارزش بازارهای فرابورس و بورس تهران	۴۶۲/۱۰۵	۴۴۸/۹۵۵	۶۵۴/۳۵۱	۱/۲۴۸/۸۱۶	۱/۵۴۱/۵۶۱	۲/۲۰۰/۱۴۷	۲/۲۰۰/۱۴۷
نسبت ارزش بازار سهام به تولید ناخالص داخلی	٪۱۶	٪۱۳	٪۱۸	٪۲۹	–	–	–
ارزش معاملات بورس تهران	۷۳/۲۰۱	۱۳۷/۱۸۸	۱۸۴/۱۷۰	۲۱۸/۰۵۵	۲۲۶/۴۴۷	۱۸۶/۰۷۱	۲۵۸/۴۴۶
ارزش معاملات فرابورس (میلیارد ریال)	–	-	۲/۰۴۱	۵۶۴/۶۱	۴۷۱/۸۳	۱۰۸/۴۷۰	۱۴۸/۲۳۴
جمع ارزش اوراق بهادار معامله شده در بورس و فرابورس	-	-	۱۸۶/۲۱۱	۲۷۹/۶۱۹	۳۰۹/۹۱۸	۲۹۴/۵۴۱	۴۰۶/۶۸۰
نسبت ارزش اوراق بهادار معامله‌شده در بورس و فرابورس به تولید ناخالص‌داخلی			٪۵	٪۶	–	–	–

ارقام تولید ناخالص داخلی مطابق گزارش رسمی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران اصلاح شده‌اند.

مأخذ: گزارشات ادواری سازمان بورس و اوراق بهادار.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

صرفنظر از تنوع شرکت‌های دولتی عرضه شده در بورس، باید به تأثیر اجرای سیاست‌های کلی مورد بحث در افزایش تعداد شرکت‌های بزرگ پذیرفته شده در بورس نیز اشاره نمود. به این ترتیب هم تعداد شرکت‌های پذیرفته شده در بورس افزایش‌یافته هم حجم بالایی از سهام در بورس قابل داد وستد شده است. می‌توان گفت اجرای این قانون در عمق بخشیدن و اعتلای بازار سرمایه مؤثر بوده است.

جدول ۱۹. تعداد شرکت‌های دولتی عرضه شده در بورس

سال	تنوع شرکت بر حسب تعداد صنعت مورد عرضه
۱۳۸۶	۱۲
۱۳۸۷	۱۸
۱۳۸۸	۲۰
۱۳۸۹	۲۱
۱۳۹۰	۱۳
نیمه دوم سال ۱۳۹۱	۱۱
۱۳۹۱	۱۵

مأخذ: گزارشات ادواری سازمان بورس و اوراق بهادار.

بررسی آمار عرضه شرکت‌های دولتی در بورس نشان می‌دهد که تا قبل از اجرای قانون سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، عرضه سهام دولتی در بورس از نظر حجم و ارزش قابل توجه نبوده ولی بعد از اجرای این سیاست‌ها روند عرضه‌ها به شدت افزایش یافته است.

جدول ۲۰. آمار معاملات بورس و اوراق بهادار

سال	تعداد سهام (میلیون سهم)	ارزش سهام (میلیارد ریال)
۱۳۸۶	۸۳۲۱	۲۳/۸۱۹
۱۳۸۷	۲۵/۲۶۳	۷۱/۴۳۹
۱۳۸۸	۵۴/۹۱۸	۱۱۹/۵۱۰
۱۳۸۹	۱۱/۲۴۲	۳۸/۳۳۷
۱۳۹۰	۶/۲۹۳	۲۱/۲۷۲
نیمه دوم سال ۹۱	۳/۷۲۸	۴۲/۲۳۸
۱۳۹۱	۶/۱۴۸	۴۶/۹۴۶

مأخذ: گزارشات ادواری سازمان بورس و اوراق بهادار.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

تعیین قلمرو فعالیت بخش‌های اقتصادی از دیگر اقدامات اساسی در حوزه اصل ۴۴ قانون اساسی و یکی از دستاوردهای اجرایی مهم این سیاست‌های کلی در دولت نهم و دهم به شمار می‌رود. اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نظام اقتصادی کشور را بر سه پایه دولتی و تعاونی و خصوصی تعریف نموده و شمول هر بخش را تعیین کرده است. این اصل تفصیل قلمرو و ضوابط مالکیت در هر سه بخش مورد نظر را منوط به قانون عادی نموده است. بر این اساس پس از ابلاغ سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی و تعیین قلمرو مجاز فعالیت هر سه بخش اقتصادی کشور بر پایه بندهای "الف" تا "ج" آن، مهم ترین اقدام قانونگذار در تبدیل سیاست‌های کلی مذکور به قانون مصوب عبارت از شفاف‌سازی امر تشخیص و انطباق و طبقه‌بندی مصادیق فعالیت‌ها و بنگاه‌های اقتصادی در سه گروه شامل موارد خارج از صدر اصل۴۴ قانون اساسی(گروه ۱)، مصادیق صدر اصل۴۴ قانون اساسی(گروه ۲) و فعالیت‌های دولتی مستثنی شده از واگذاری‌ها (گروه ۳) بوده که این وظیفه در قانون مذکور از زمره اختیارات دولت قرار گرفت و دولت نیز در همین قالب به نحو مبسوط و دقیقی فهرستی کامل از بنگاه‌های مربوط به هر گروه را تصویب نمود و بدین ترتیب قلمرو مشخصی برای زمینه‌های حضور بخش دولتی تعیین شد. به طور همزمان عدم تشکیل شرکت‌های دولتی جدید و کنترل تأسیس این شرکت‌ها که در سال‌های قبل از ابلاغ سیاست‌های مذکور با رشد شدیدی در حال افزایش بودند و همچنین منوط شدن تأسیس این شرکت‌ها در موارد استثناء به کسب مجوز از مجلس شورای اسلامی بعد دیگری از تعیین وکنترل قلمرو فعالیت بخش دولتی بوده که به صراحت در قانون مورد بحث تأکید شده است. این موضوعات به علاوه مصوبات قانونی مربوط به کاهش تعداد وزارتخانه و ادغام برخی وزارتخانه‌ها در یکدیگر با هدف کاهش حجم دولت و متناسب سازی اندازه آن و نیز به منظور تحقق هدف کاهش بار مالی و مدیریتی دولت مجموعه اقداماتی بوده که منجر به محدودسازی قلمرو فعالیت دولت و بخش دولتی در زمینه‌های مجاز قانونی و کاهش تصدی‌های غیرضروری دولت شده است.

در عین حال باتوجه به تأکید سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی مبنی بر لزوم تغییر نقش و ماهیت عملکردی دولت بعد از اجرای سیاست‌های مورد بحث، تغییر وظایف شرکت‌های مادر تخصصی که قبلاً شرکت‌های دولتی را اداره می‌کردند به دستگاه‌های ناظر و

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

برنامه‌ریز و هدایت‌گر در بخش اقتصادی مربوط جزو الزامات بوده و شرکت های مادر تخصص نظیر ملی صنایع پتروشیمی، توانیر، سازمان توسعه و نوسازی معادن وصنایع معدنی ایران ، پالایش و پخش فرآورده‌های نفتی ایران از زمره بازوهای دولت محسوب می‌شوند که در قالب مأموریت‌های جدید پس از واگذاری بنگاه‌های خود نقش تنظیم‌کننده‌های بخشی بازار مربوط(رگولاتور) را ایفا خواهند کرد.

از طرفی دیگر، در سیاست‌های کلی مورد نظر و قانون آن عدم اجازه ورود دولت به برخی فعالیت‌ها مترادف با اجازه سرمایه‌گذاری مالکیت و مدیریت به فعالان بخش‌های تعاونی و خصوصی در تمام زمینه‌های اقتصادی ممکن در کشور به نحوی که هیچ محدودیتی برای بخش‌های غیردولتی یاد شده برای حضور در موارد صدر و خارج از صدر اصل ۴۴ قانون اساسی وجود ندارد، بوده است و مطابق این مفهوم از رویکردهای غیر قابل انکار سیاست‌های ابلاغی همانا اولویت دادن به بخش‌های غیردولتی برای ورود به فعالیت‌های صدر اصل ۴۴ قانون اساسی در مواردی که فعالان این بخش تقاضا و آمادگی سرمایه‌گذاری دارند بوده که این امر منجر به حضور پررنگ بخش خصوصی در برخی حوزه‌های مهم نظیر فعالیت‌های کشتیرانی، مخابرات و ارتباطات و IT و پست فعالیت‌های راه و راهسازی ، امورحمل و نقل هوایی و ریلی، بانک و بانکداری، بیمه های تجاری، پالایشگاه‌های نفت و گاز، نیروگاه‌های تولید برق و شبکه توزیع برق، سدسازی و شبکه های آبرسانی، صنایع مادر نظیر فولاد و آلومینیوم، شرکت‌های پتروشیمی، معادن و صنایع بزرگ نفت و گاز شده و حجم گسترده‌ای از بار مالی و مدیریتی دولت برای ورود به این حوزه‌ها را کاهش داده است.

به هر ترتیب تحقق کامل اهداف سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی نیازمند همکاری گسترده دستگاه‌های اجرایی بوده است تا ضمن اجرایی شدن ساز و کارهای حقوقی به تدریج مراحل گذار از اقتصاد دولتی به اقتصاد مردمی به نحو بارزی اتفاق بیافتد و دراین راستا یکی از مهم‌ترین اهداف و رویکردهای اقتصادی دولت های نهم و دهم در عرصه سیاستگذاری و بسترسازی امور اجرایی در زمینه اقتصاد ملی توجه خاص به این سیاست‌های کلی ابلاغی و رعایت کامل آنها در تمام فرایندهای اجرایی کشور بوده است به نحوی که با عنایت به خلاصه دستاوردهای اشاره شده دراین گزارش می‌توان بخشی از ثمرات اجرایی این سیاست‌ها را مشاهده نمود.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]

۱۷. نتیجه‌گیری

متعاقب ابلاغ سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، برخی از اقدامات اجرایی که باید آن را مرحله نخست و پایه‌ای تلقی کرد، در دو محور تحت‌عنوان تشکیل نهادهای جدید مورد نظر قانون و تدوین آیین‌نامه‌های اجرایی و سایر مقررات پایه‌ای قانون در این گذار به تفصیل آمد. در سایه چنین اقداماتی، واگذاری‌ها به‌ویژه ازطریق بورس شکل و نظام مشخصی به خود گرفت و از شتاب بیشتری برخوردار شد و منجر به توسعه بورس نیز شد. نکته مهم در این باره، عرضه سهام شرکت‌های صدر اصل ۴۴ قانون اساسی است که نشان از عزم جدی در واگذاری حوزه‌های مهم اقتصاد کشور به بخش غیردولتی داشت. با استقرار کامل نهادها و ساختارها و تکمیل مقررات پایه‌ای قانون هم، اجرای سیاست‌های کلی، وارد مراحل جدیدی چون تسهیل رقابت، توانمندسازی و توسعه بخش غیردولتی، پایش و نظارت بر اجرای سیاست‌ها و قانون مربوط و تعمیق و توسعه نهادهای قانونی تازه تأسیس شد.

منابع

پایگاه اطلاع‌رسانی اصل ۴۴ قانون اساسی، وزارت امور اقتصادی و دارایی، ۱۳۹۲.

سخنرانی‌های وزیر امور اقتصادی و دارایی در چهار همایش ملی اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، وزارت امور اقتصادی و دارایی، ۱۳۸۸ لغایت ۱۳۹۱.

سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۸۴ و ۱۳۸۵.

قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۷.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۶.

گزارشات عملکرد سازمان‌ها و دستگاه‌های اجرایی تابعه وزارت امور اقتصادی و دارایی پیرامون سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، وزارت امور اقتصادی و دارایی، ۱۳۹۲.

گزارشات نظارتی شش‌ماهه عملکرد اجرای قانون سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، وزارت امور اقتصادی و دارایی، ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۲.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-11-28]